

Balla Demeter felvétele

Shh

Irodalmi városképek

VARGHA BALÁZS

Thurzó Gábor és a Belváros II.

Ki kicsoda a Kiskörúton belül?

A kiválóságok lexikonának angol neve — a Who's who — egy Thurzó-novella címe lett. Azé a novelláé, amelynek szereplői valóban számítottak egykor a városban. A Who's who-klub tagságának mércéje pedig az volt, hogy ki kapott meghívást a Ménesi út (akkor Nagyboldogasszony útja) ama bizonyos neobarokk villájába. Koalíciós alapon is kezdett újrászerveződni ez a jeles kör, rögtön azután, hogy a villa félig-meddig megépült háborús romjaiból. De a repríz már csak halvány visszfénye lehetett a békebeli — már akkor is jócskán háborús — szellemi parádéknak.

Beletartozott Thurzó Gábor — mégpedig családostul — egy másik Who's who-ba is, a Belváros déli oldalának kisvárosias közösségébe. Ennek tagjai nem voltak lexikonképesek, bár lehet, hogy egyikük-másikuk belekerült — illő fizetség ellenében — valamelyik keresztény-nemzeti almanachba. Obskurus vállalkozók és szívós ügynökök nem egy ilyen kötetet mesterkedtek össze annak idején.

Thurzó Gábor sokszor leírta péküzemük környezetét: műhelyeket, üzleteket, kirakatokat, kapualjakat, templomokat. De sosem baedekkeri listába szedve, hanem egy-egy szorongató helyzet feszültségébe kapcsolva. Nemcsak írói fogás, hanem lélektani tény is, hogy a belső izgalom felfokozhatja észlelésünket.

Özvegy édesanyját — alig túl a negyven éves koron — rózsacsokrokkal árasztja el egy pékmester, aki szép, délceg, és ami legérdekesebb: jogi doktor. Az első csokrot sértetten visszaküldi az özvegy a virágüzletbe: adják el újra. De a sokadiknál mégis szükségét érzi, hogy tudakozódjon a félreérthetetlen céllal jelentkező makacs lovag kiléte iránt. Először a virágüzletbe megy tudakozódni, hiszen jó ismerőse annak a tulajdonosa is. Magával viszi négy fiát, akiket félig-meddig beavatott már az afférba.

„Langyos, derűs, halk volt az alkonyat. Takarékos fényű villanykörték a kirakatokban, Calderoni kirakattában épphogy derengtek, aranyló csillogással a görccsövek, szekeztánsok, gukkerek, Balogh úr rövidáru kereskedésében békésen porosodott, szelíd megvilágításban, a sok zokni, gombolyag pamut, melltartó. Égtek, de alig világítottak az utcai lámpák, a kapukban sámlikon, hokedlikon ott ültek már a szellőző házmesternék, öregebb, törődött lakók . . . Klacsmányi úr, a szomszéd vászonkereskedő tisztelettel, de ámulva hajolt meg, s hosszan nézett utánunk. A Sörház utca sarkán az öreg kegytárgykereskedő meglepetésében elfelejtette biztos helyre tenni az aranyozott feszületeket, áttört ezüstű füstölőket, s hosszan nézett utánunk ő is”.

Azért figyelik a családi vonulást, mert a mama hullámzó fekete fátyolban, a fiúk is fekete körgallérban suhannak el a boltok előtt. Ők meg azt figyelik, hogy őket hogy figyelik.

„A szerb ház kapujában ott ült a boszorkányképű, csontos Oreskovics Bogumilné, mellette valami hímzéken vakoskodott sápatag albérlője, Rappersberg Irma, esztendők múlva az utca hírességei, hisz Oreskovics Bogumilné egy nyári napon megölte Rappersberg Irmát, és hat hétig aludt a tetemen. De most ő is megdőbbsen vett észre minket, sietett kacszáva a Pintér utca sarkára . . . Zimmermann Mátyás sok-sok kirakattában pazar fény kínálta az ezüstös háztartási vastárgyakat, fazekat, klopfolót, alpakka étkészletet, húsdarálót, reszelőt. És nem takarékoskodott a villannyal Las Torres Gyula sem, csillogott két-három kirakattában a garmada nemes porcelán . . .”

(Egyedül maradtunk)

Az elegáns pékmesterről kiterjedt magánnyomozás deríti ki aztán, hogy szélhámos. Jogi doktorátusa

1979

BUDAPEST

6
92

hamis, még pékmesteri képesítése sincs. Pedig az özvegy anyám már majdnem meggyőzte önmagát arról, hogy négy fiának apa kell. És hogy talán a doktor-pék alkalmasabb lesz az apai feladatokra, mint a megboldogult, aki egy-egy ünnepnapon végiglátogatta a Belváros minden italmérő helyét.

Kocsmák, vendéglők

A nagyfiú egy március 15-e estéjén az apját keresi. Az apját, aki aztán megkerült, hazatért ugyan, de reggelre már nem ébredt föl. „Ott feküdt borfoltos, pörköltpecsétetes, sötét ruhában, hajtokájában a kokárda, csak a cipőjét rúgta le”.

A keresés adja a keretét a belvárosi vendéglők kortörténeti értékű szemléjének.

„Hol találom meg az apámat? ... A Mátyás pincében? Oda be nem merészkedhettem, de sehova sem, rövidnadrágosan, félrekapott diáksapkában. Ha le-guggolok, úgy lesek befelé, akkor sem látok mást, csak a pincérek lebbenő, fehér zakóit, Baldauf néni sürgő-forgó, hímtett köténykékjét, asztaltól asztalhoz sietve, egy-egy pillanatnyi traccsra letelepedve, kutatva: elégedett-e a kuncsaft? jó-e a pörkölt, hideg-e a csapolt sör? A Kriszt, a Százéves? Itt beleshettem, végig-láttam a boltíves helyiséget ... Itt sincs apám, apám csak ott lehet — gondoltam én —, ahol cigány muzsikál, a Százévesben vak hárfás pengette fals húrjait. Hol lehet? Belestem a Kis Piszkosba, közelben volt az is. Rossz fényű helyiség, terítetlen asztalokon sörös-kriglik kerek lenyomata, a söntés is ott volt, Schwetz úr, a tulajdonos maga csapolta a sört, s hordott öt-hat kriglit az asztalokhoz, vékony szálú bajuszán mindig egy kis sörhab, mert zárásig annyi sört ivott, akár a vendégei ... A Holub? A közelben volt az is, a közelben az Apostolok, a Szőke, a Szikszay is ... Kóvályogtam, tévelyegtem — mennyi kocma, vendéglő, fényes étterem a Belvárosban! Hol lehet? ...

Aztán megláttam. A Kiszelyben, közel hozzánk.

Átlátszó, fehér tüllfüggönyök a kirakottablákon, mögötte szürke, kiábrándító világosság, csupa fehér abroszos asztal, papírpálmák, egy dobogón dolmányos cigányok, éppen vacsoráztak. Egy hosszú, szennyes asztal mellett ült az apám, keménygallérja kinyitva; csáléra, ferdén a nyakkendője; gomblyukában a kokárda. Maga elé meredt valahová, ő se tudhatta, hová. Körülötte a társasága, ismeretlen, félig elzött arcok”

(A leghosszabb március tizenötödike)

Színészek és mutatványosok

A városligeti Feld-színház és a népligeti vurstli rajzában is ott kísért ez a két férfi. A színházba azért viszi el őt az édesanyja, hogy megnézzék az apja egyik szeretőjének, Naschitz Linának gyászos fellépését. A vurstliba pedig a doktor úr viszi el a gyerekeket és mamájukat.

„A kékesen, sejtelmesen megvilágított színpad, festett márványoszlopok, vedlett tüllfüggönyök, ha nyílt egy ajtó, és besietett valaki, a ligeti szél meglengette a falakat. De nekem ez nagyhercegi, hermelines, testőregyenruhás pompa volt, hosszú uszályú hölgyek incselkedtek, frakkos urak hörpintettek pezsgőt, libériás lakáj jelezte diszkrétén, hogy nem akarhová tévedtünk ... Bánatos balalajka szólt, ezt némán és megilletődve hallgatták, majd hirtelen elnémult a hangszer, felállt a zenész, a középső ajtó felé fordult mindenki. A gukkeren át láttam, hogy bíbor köpenyben, arannyal kivert fehér atlaszruhában megjelent Fedora, másként a Naschitz Lina, akkor éppen Nádudvary Lenke, szőke haja bozontjában kócsagtoll, homlokán vakító diadém, dús keblén pihegett egy gazdag gyémánt mellűz. Anyám kivette kezemből a gukkert, és most ő nézte a színpadot. Fedora egy pillanatig kihívó mo-

sollyal várt, várta a tapsot. De senki sem tapsolt. Fedora kicsit elbortalanodva nekifogott a monológna. Fakó, igen vékony hangja volt, sehogya sem illett bőséges természetéhez, akadozott, melléfogott, mintha magamat hallottam volna, zongorán a Chován etűdöt”.

(A karlsbadi utazás)

Thurzó mértéktartó és pontos mondataiban egymásra torlódnak a kamaszlelek ellentmondásai. Észleli a fiú a ligeti színház ócskaságát, de a másik pillanatban már zavartalan beleélésével bámul a színpad nagyhercegi pompájára. Lina bőséges bájait férfiszemmel gusztálja, de azt is észleli, hogy ez nem elég a színpadi sikerhez. A színpadon nem volt fellelhető a dráma még nyomokban sem. A nézőtérén, az anyának és kísérőjének (a fiú zongoratanárnőjének) a tekintetében, sugdosott szavaiban sisteregve csapott fel a feszültség, ami az előadástól hiányzott.

A népligeti vurstli szegényesebb volt, mint a városligeti, de ahhoz éppen elég fényes és zajos, hogy elkábítsa a gyerekeket, míg a pékmester-kérő kézcsokkal és forró vallomással próbálta a mamát elkábítani. A legnagyobb fiú már elég nagy ahhoz, hogy érezze a helyzetet.

„Felfigyeltem. Először arra, hogy a jogtudor és pékmester Katicának, drága Katica asszonynak nevezi anyámat, ő pedig kedves Mátyásnak. Aztán arra, hogy anyám szorosabban fogja a kezemet, én az egyik öcsém kezét markolom, és most szorosan egybekapcsolt láncszemek voltunk ...” Sikerül-e a gyanús idegennek belesatlatkozni ebbe a láncba — ez volt a tét.

„És jöttek a csodák, a nyegekő, tarka villanykörtékkel körülvirágzott ringlispil, hintázó, kopott fehér és fekete paripák, aranyos-cifra mesebeli hintók, szólt a verkli, egy ütemesen bólogató, turbános néger állt a tetején, automata karjaival cincogtatta a cintányért, és cselédszoknyák röpültek a hajóhintán, öblös vázákban titokzatos mosollyal csábítottak az altest nélküli nők, Esztella, Rozalind és Flerimonda, akiknek vázákba rejtett titkaikról később annyit álmodtam, és magyar zászlót lobogtattak, huszárméntében, pruszlikos viganóban csárdásoztak a fonnyadt babaarcú liliputiak, ránk meredt a madárfejű Lajcsi, s károgyva — szomorú, csupaszott varjú — hívogattott a sziszegő karbidlánggal sejtelmesen megvilágított bódéba, ahol tarka gőzökben Fatime jószolt egy varázsgömb fölött révedezve”.

(Egyedül maradtunk)

A már majdnem elhatározott házasság sorsa félig-meddig itt dőlt el, a vurstli tükörszobájában. A torz tükörképek között ráköszönt egy még torzabb női jelenség a doktor úrra. „Tarka ruhás, nagyon kifestett, mintegy roncsolt arcú nő köszönt, riktó jelenség, akár valamelyik mutatványosbódéból is léphetett volna”.

Ki volt ez a gyanús némbor? A pótpapához tartozó nő. Élettársa és finanszírozója. A legutóbbi a sikeresen kifosztott asszonyok sorozatában. A pék-kékszakkal következő áldozata pedig a mama lett volna.

Etika

Thurzónak legerősebb és legrokonszenvesebb írói vonása a szigorú erkölcsi ítéllettel. Magával szemben is. Az anyjával szemben is.

Egyedül maradtunk című önéletrajzi írása kegyetlen párbeszéd-töréddel végződik. A felnőtt fiú kérdezi a nagyon öreg édesanyját:

„— Mondja, anya, maga komolyan vette a pótpapát?

— Persze — bólintott.

— Beleszeretett? — Ezt szorongva kérdeztem.

— Melyik asszonynak — tért ki ugyan a válasz alól, de ugyanakkor válaszolt is a kérdésre — nem tetszik az ilyesmi?”

Később is, mindig is visolygott Thurzó azoktól az emberektől, akik túl nagy lendületet vettek feljebb kerülésük érdekében. Akik átmaszkírozták szellemi arculatukat a karrierért. Többször is. Régi barátságai szakadtak meg kényes ízlése miatt, amely nemcsak a morált, hanem a stílust is számonkérte.

A felszabadulás élményébe valami idegen ámulat keveredett: hogy tudnak némelyek ilyen gyorsan egymásra és önmagukra lícitálni. A Rákóczi tér szétlőtt, nagynehezen mégis kilombosodott fái alatt járt ...

„Hirtelen meg kellett állnom, mert valamit észrevettem. Nem azt a táblát, egy halom roncsolt téglára tűzve — »A VIII. kerületi kommunista pártszervezet Ságvári rohambrigádja« — ilyen táblát láttam eleget, csákánnyal, lapáttal, nótaszóval és táblával vonult fel akkoriban a kiszagdapárt, a szocdemek is, még a polgári demokrata párt rozszant ügyvédjei, fogorvosai, nyakkendőkereskedői is. Gorka miatt álltam meg a horpadt, rozsdafoltos zöld illemhely mellett. Nem mesz-sze a táblától ócska nadrágban, ingben, svájcsapkában, de egyik hajdani, vedlett betétes cipőjében sihtelte a romokat! Akár egy Herkules, a regebeli istállót tisztogatva, akár Atlasz, aki most egyensúlyozza vállára a világot. Egy pillanatra letette a csákányt, megtörölte verejtékező homlokát, tüzes dalra gyújtott, énekeltek vele a többiek is. Gorka mint nótázó Herkules, Atlasz!”

(Who's who)

Nem a rohambrigádbeli szereplését kifogásolta barátjának, aki egyébként a Ménesi úti szeánszok irodalmi idéző-bajnoka is volt. A színpadiasság szűrt szemet neki: a hibás jelmez és a téves alakítás. Ennyi elég volt ahhoz, hogy bánatos, néma búcsút vegyen a korábbi jóbaráttól, (aki nem tévesztendő össze Gorka Géza kerámikussal).

Hajdani osztálytársának, Tormosnak minden köpönyegforgatását, pálfordulását, színeváltozását nyomon követi a Négyen a harminchatból című elbeszélés. Tormos nem nagyhangú törtető. De azért törtető. Finomabb eszközökkel él, majdnem korrekten. Ám az ízlése mégis megbicsaklik.

Szüleit látogatja meg a professzor a Veres Pálné utcában. „Az ostrom alatt aknákat kapott a ház, most renoválták. A kapuban, az állványerdőben — mint évtizedek óta minden este — kinn ült az öreg házmaster-pár. Langyos nyárvege volt, még nem gylladtak fel a ámpák. A furcsa járású belvárosi szél a Gellérthegyről idehozta a fák, a lekaszált fű illatát. Bonbont, vörösbort vitt az öregeknek, széket hozott, melléjük ült ... Nagyon örült volna, ha arra jár egy csapat tanítványa. »A szüleim« — mutatta volna be őket”.

Azt gyaníthatná valaki, hogy egy katolikus nevelésű patricius-származék fenntartásai hangzanak itt azokkal szemben, akik házmasterlakásból katedrara léptek föl, meg akik negyed vagy fél fordulattal rögtön a kommunista párthoz csatlakoztak.

Egykori káderesei mondták is órá ilyesmiket. Oktalanul.

Thurzó egyértelműen tisztázta kapcsolatát az egyházzal is és a szocializmussal is. Legjobb regényében, A szent-ben (színdarabváltozata: Az ördög ügyvédje) megírta korunk magyar szentté avatási maffiáját, amit a korlátolt, de nagyvonalú — ezért veszélyes — Erdélyi atya irányított. Erdélyi ellenfelét — az advocatus diaboli szerepével megbízott idős prelátust — viszont nyugodtan vállalhatta Thurzó is ember-ideáljának, a tisztesség és megértés, tapintat és erély példájának.